

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.2(1).2022.12
UDC 37.014.5–025.25

HETEROGENEITY PHENOMENON IN THE SPHERE OF EDUCATION

Tatiana Tutova

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department
of Pedagogy and Methods of Teaching Ukrainian
and Foreign Languages,
National Pedagogical Dragomanov University,
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8821-9693>
e-mail: terry_1@ukr.net

Abstract. *The article deals with defining the essence of the heterogeneity phenomenon in the educational area and heterogeneity as a psychological and pedagogical issue in the context of the New Ukrainian School. Deep analysis of the phenomenon of heterogeneity in the philosophical, psychological, pedagogical and sociological literature is achieved. Peculiarities and problems of the educational concern of the New Ukrainian school are outlined.*

Heterogeneity is considered as a basis consisting of different in nature or origin phenomenon. The term «heterogeneous» means another one composed of inhomogeneous elements. The phenomenon of heterogeneity in education is considered as differences between people in gender, age, social status, ethnicity, religion, health or disability, specific personality traits, and so on.

The contemporary understanding of heterogeneity in educational environment assumes characteristics of educational process subjects on the basis of the following criteria: ethnicity and language, national traditions, culture, mentality, etc.; beliefs (traditional or non – traditional religious views and beliefs); health state, psychophysical peculiarities, social status of a student and his family; intellectual and creative potential; social and emotional characteristics; subcultural attitudes; and today selected into heterogeneous groups of students, among whom are: children of refugees and migrants; children from the families with different religious confessions, disable children or children with psychophysical development peculiarities; children from the families with different status of social not well – being; children gifted in intellectual and creative spheres of activities; children with social and emotional exclusivity who have difficulties in studies, teenagers and youth, who belong to different youth subcultures.

The study of heterogeneity's phenomenon in the educational field expands the range of future teacher's training in the context New Ukrainian School, which includes, firstly, diagnosis and consideration of individual characteristics of students according the criteria of heterogeneity, secondly, creating conditions for those features development, thirdly, adaptation of educational process participants, regardless their capabilities, equal interaction in social environment.

Key words: *training, educational space, heterogeneous groups, New Ukrainian School, evidences of heterogeneity.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.2(1).2022.12

УДК 37.014.5–025.25

ФЕНОМЕН ГЕТЕРОГЕННОСТІ В УМОВАХ ЄДИНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Тугова Т. Б.

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та
методик навчання
української та іноземної мов,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8821-9693>
e-mail: terry_1@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена визначенню сутності феномену гетерогенності в освітній площині та гетерогенності як психолого-педагогічної проблеми в контексті нової української школи. Здійснено ретельний аналіз феномену гетерогенності в філософській, психологічній, педагогічній та соціологічній літературі.

Гетерогенність розглянуто як основу, що складається з різних за своєю природою або походженням феноменів. Термін «гетерогенний» означає інший або відмінний, складений з неоднорідних елементів. Феномен гетерогенності в освітній площині розглядається як відмінності, які існують між людьми щодо статі, віку, соціального статусу, етнонаціональної приналежності, релігії, здоров'я або інвалідності, специфічних рис особистості тощо.

Сучасне розуміння гетерогенності в освітньому просторі характеризує суб'єктів освітнього процесу на основі критеріїв: етнічна приналежність та обумовлена нею мова, національні традиції, культура, ментальність та ін.; релігійні вірування (традиційні або нетрадиційні релігійні погляди та переконання); стан здоров'я, психофізичні особливості; соціальний статус учня та його родини; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки та виділено в гетерогенні групи учнів, серед яких: діти мігрантів, біженців та переселенців; діти з сімей представників різних релігійних конфесій; діти з інвалідністю або діти з особливостями психофізичного розвитку; діти з сімей із різним статусом соціального благополуччя; діти, обдаровані в інтелектуальній та творчій сферах діяльності; діти з соціально-емоційною винятковістю, які мають труднощі в навчанні; підлітки та молодь, що належать до різної молодіжної субкультури.

Дослідження феномену гетерогенності в освітній площині розширює спектр підготовки майбутніх педагогів в контексті Нової української школи, що включає, по-перше, діагностику та облік індивідуальних особливостей учнів за критеріями гетерогенності, по-друге, створення умов для розвитку цих особливостей і, по-третє, адаптацію усіх учасників освітнього процесу, незалежно від їх можливостей та взаємодії в соціумі на рівних умовах.

Ключові слова: підготовка, освітній простір, гетерогенні групи, нова українська школа, ознаки гетерогенності.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Зміни у сучасному інноваційному світі, пов'язані з глобалізацією економічних і соціально-політичних процесів, зумовили зміну освітньої парадигми в XXI столітті. Нерозривний зв'язок якості освіти та якості життя в суспільстві дозволяє розглядати освіту як один із засобів розширення можливостей дітей і дорослих, які є активними перетворювачами своїх соціумів. Навчання ж охоплює усі цінності, що дають людям можливість навчитися, «жити разом» у такому світі, який характеризується плюралізмом та різноманіттям.

Серед змін, що відбуваються в сучасному світі та зумовлюють зміну освітньої парадигми, слід виокремити такі, як: глобалізація економічних, соціальних, політичних процесів в усьому світі; інформатизація – розквіт інновацій та інноваційних технологій в усіх сферах життя, а особливо в освітньому просторі; проблема толерантності та культурного плюралізму в усьому світі; міжетнічні конфлікти; революція гідності, анексія Криму, військові дії на Сході України та інше.

Сучасні умови розвитку українського суспільства, прийняття освітньої реформи «Нова українська школа» (НУШ) та впровадження інклюзивної освіти в початкову ланку дає змогу зосередити увагу на підготовці майбутніх вчителів початкової школи до майбутньої різнохарактерної та різнопланової професійної діяльності, зокрема до педагогічній взаємодії з різними групами учнів, що мають особливі освітні потреби – обдарованими дітьми, дітьми з особливостями психофізичного розвитку, дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, дітьми з емоційною винятковістю (гіперактивними, агресивними та ін.), дітьми з соціально неблагополучних сімей і сімей мігрантів, переселенців тощо – а значить вимагає змістовного дослідження питання різнорідності (гетерогенності) в сучасній освітній площині та опанування вчителем початкової школи сучасними інструментами педагогічної праці.

Мета дослідження. Дослідити та обґрунтувати феномен гетерогенності в умовах єдиного європейського освітнього простору спираючись на сучасні освітні дослідження.

Завдання роботи. Дослідити феномен гетерогенності в освітній площині та гетерогенності як психолого-педагогічної проблеми.

Методи дослідження. Для виконання поставлених у роботі завдань було використано аналіз та порівняння для вивчення стану досліджуваної проблеми в контексті сучасних психолого-педагогічних теорій, методичній та спеціальній літературі, синтез та конкретизація для обґрунтування феномену гетерогенності в освітній площині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розкрити саму проблематику гетерогенності в освітньому просторі, доречно розкрити сутність поняття «гетерогенність» як феномену. Слід зауважити, що гетерогенність є об'єктом вивчення багатьох наук, зокрема філософії, соціології, психології, педагогіки, політології, різних галузей медицини, фізики та хімії.

Етимологія слова «гетерогенність» досить складна й неоднозначна. З'являється цей термін на зламі XX століття в науковій літературі вперше. Проте слово «гетерогенність» активно розглядалось в філософських школах і в давні часи.

Поняття «гетерогенність» (від грец. *έτερος* – інший + *γένω* – рід) – різнорідність, інородність; наявність неоднакових частин в структурі, в складі будь-чого [2].

Гетерогенність (грец. *heterogenes* – різнорідний, що належить до іншого роду) – різнорідність елементів, які неможливо включити в деяке ціле, об'єднати в межах одного родового поняття. Гетерогенність представляє собою протилежність гомогенності – співвідношенні різних елементів в межах заданої структури і можливості

їх зведення до деякого універсального еквіваленту. Для еквіваленту гетерогенності, як правило, вживаються синонімічні терміни «різноманітність», «багатоманітність» та «різнорідність».

Наука, що досліджує явище гетерогенності – гетерологія (від грец. heteros – інший, logos – вчення, мова), яка являє собою неklasичну теорію філософії, яка досліджує становлення, різнорідність та множинність явищ та речей.

Варто зазначити, що гетерологія – це наука або вчення не лише про умови можливості знання, а й про Іншого, про відмінності і множинність, тобто це «іманентна і перманентна форма дійсності, що реалізується як наукове чи дискурсивне досвідне дослідження» [3, с. 90].

Отже, гетерогенність (від грец. різнорідність) – основа, що складається з різних за своєю природою або походженням частин. Протилежною властивістю є гомогенність (однорідність). Відповідно термін «гетерогенний» розуміється як той, що належить до іншого роду, складений з неоднорідних елементів.

На зламі ХХ століття в науковій літературі вперше з'являється цей термін. Проте слово «гетерогенність» активно розглядалось у філософських школах і в давні часи. Слід зазначити, що сьогодні гетерогенність – в загальному та глибокому розумінні – все більше концентрується в осередку людського буття, пронизуючи всі вирішальні події життя та свідомості людей.

Суттєве уточнення в поняття «гетерогенність» вносить принцип психології особистості австрійського психолога А. Адлера – «не розглядати здібності дитини мислити та розмірковувати ізольовано, а вивчати їх тільки в контексті її психіки як єдиного цілого».

Відомий психолог Р. Бернс зауважував, що «людське існування це буття індивіда як цілісного створіння в усіх різноманітних формах, видів та характеристик його прояву. Саме цілісність виражається в першу чергу в тому, що людина це єднання трьох початків: психічного, біологічного та соціального, тобто людина – це біопсихосоціальний феномен, а отже має гетерогенну природу». Цілісне формування людини завжди залежить від основних факторів соціального середовища, природних здібностей, внутрішнього «Я» [1, с. 68].

Необхідно зауважити, що гетерогенність виступає предметом дослідження у соціології. На думку зарубіжного вченого Т. Керімова, гетерогенність як фактичність та як проблема вперше може бути зрозуміла в дійсній загальності, як основний предмет соціально-філософських роздумів.

Особливої уваги заслуговують висновки професора Т. Керімова в тому, що на його думку гетерогенність можна розглядати в трьох основних складових [3, с. 14-16]:

– по-перше, саме відмінність стає основним структуроутворюючим фактором сучасного соціального життя, а саме ідея відмінностей (буття, змісту, істин) набуває вирішального екзистенціального значення в людській свідомості та бутті;

– по-друге, відбувається зміна соціокультурної парадигми: чітко вибудована навколо владного центру ієрархії суспільства, традиційно зрозуміла істина як критерій та властивість комунікації, лінійна структура суспільства втрачає свою очевидність;

– по-третє, слід зазначити, що поступове ствердження значущості питання про відмінності призводить до культурного та історичного релятивізму, а саме до відносності людських знань. Де останній виступає сьогодні як суспільна думка, політична мотивація і як парадигма соціально-гуманітарних наук.

Проблема гетерогенності в сучасному світі вже на протязі декількох десятиліть залишається однією з найскладніших в соціальній політиці та практиці. Саме пробле-

ми національного, релігійного, політичного та соціального плюралізму та різноманіття є широко обговорюваними темами в політичних, громадських та академічних колах різних країн світу. Актуальність проблеми засвідчують матеріали Всесвітньої конференції ЮНЕСКО 1994 року, конгрес Генеральної асамблеї ООН 2006 року, Всегерманської комісії ЮНЕСКО 2010 року та Конвенція ООН прийнята ЄС в 2010 р.

Слід зазначити, що різноманіття або багатоманіття в різних країнах сприймається по-різному. Як зауважує група зарубіжних науковців, а саме Груманн О., Певзнер М.Н., гетерогенність людей – це не «добре» і «не погано». Це даність, існуюча в кожному суспільстві, і тільки у тому випадку, якщо відмінності вибудовуються в ієрархію, якщо їх починають ділити на хороші і погані, якщо вони стають політикою групи або сприймаються як перешкода, тоді вони стають проблемою. І навіть якщо комфортніша гомогенність, у більшості сфер життєдіяльності особистість стикаємося з гетерогенністю і повинні констатувати, що гетерогенність і плюралізм сьогодні є у всьому світі актуальними політичними, економічними та соціокультурними імперативами [4].

Для відповіді на питання, які ознаки багатоманіття, а отже гетерогенності (різноманітності або різноманіття) в колективах, групах, спільнотах представимо декілька важливих характеристик різноманіття, які були виокремлені низкою науковців в праці «Менеджмент багатоманіття» М.Н. Певзнер, П.А. Петряков, І.А. Донина, В.В. Стадник, У. Альгерміссен [4, с. 11-12; 5]:

– первинні ознаки багатоманіття – «вроджені» відмінності або ті, які мають стійкий вплив на людину на протязі усього його життя. До первинних відмінностей відносяться вік, стать, національність, фізичні можливості, раса та сексуальна орієнтація. Ці характеристики є ключовими елементами для формування іміджу та світогляду індивіда;

– вторинні ознаки багатоманіття – «набуті» відмінності, ті що набуваються та можуть змінюватися впродовж життя індивіда. Вони менш впливові ніж первинні, але чинять серйозний вплив на самосвідомість і світогляд людини, а також на сприйняття її соціумом. Наприклад, стиль спілкування, мова, віросповідання, соціальний статус, стиль роботи, вихованість та інші.

У своїй праці «Поза расою і гендера» відомий дослідник феномену багатоманіття Р. Томас, що є першопроходцем теорії менеджменту різноманіття, вивчає гетерогенні колективи співробітників без опори на класичні відмітні ознаки: раса та стать. Автор зауважує, що «різноманітність включає безліч ознак. Не можна обмежуватися тільки двома ознаками, ще є такі ознаки, як вік, індивідуальні та корпоративні цінності, освіта, функції та індивідуальні особливості особи. Слід обернути також увагу на життєвий стиль, батьківщину, комунікація, соціальний статус, керованість і некерованість» [8, с. 56].

Науковець Р. Томас розділив відмітні ознаки на дві категорії: видимі ознаки, такі як вік або раса та ознаки, які не так легко побачити: освіта, життєвий стиль, досвід, вихованість, сексуальна орієнтація, життєві та моральні цінності та інші. Згідно концепції науковця, різноманіття включає не лише відмінність, але й схожість. Автор вказує на два рівні, на яких може досліджуватися різноманіття. Це індивідуальні ознаки на мікрорівні і загальні риси людей на макрорівні [8, с. 36-45].

Сучасне розуміння багатоманіття (гетерогенності) в освітньому середовищі, на думку науковців проекту «Темпус 4» припускає характеристику суб'єктів освітнього процесу на основі наступних критеріїв: етнічна приналежність та обумовлена нею мова, національні традиції, культура, ментальність та інше; релігійні вірування (тра-

диційні або нетрадиційні релігійні погляди та переконання); стан здоров'я, психофізичні особливості; соціальний статус учня та його родини; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки [4].

Отже, феномен гетерогенності або багатоманіття в освітній площині – це відмінності, які існують між людьми щодо статі, віку, соціального статусу, етнопонаціональної приналежності, релігії, здоров'я або інвалідності, специфічних ознак особистості та іншого.

Освітнє середовище в усі періоди розвитку суспільства виступає найважливішим фактором навчально-виховного процесу, що в свою чергу набуває все більш яскраво виражених рис багатоманіття, різноманіття, неоднорідності – гетерогенності в повному прояві цього явища. Прийняття освітньої реформи НУШ та впровадження інклюзивної освіти акцентує увагу на суб'єктах освітнього процесу, з якими педагоги педагогічно взаємодіють та вибудовують партнерські стосунки, а саме різними (гетерогенними) категоріями учнів, які мають особливі освітні потреби.

Таким чином, метою освіти в суспільстві, що змінюється, стає створення умов для самореалізації кожної особистості, гетерогенної за своєю природою та приналежної до тієї чи іншої гетерогенної групи.

Гетерогенна група – це група учнів з особливими освітніми потребами, які мають видимі (вік, стать, раса) та невидимі ознаки (освіта, інтелектуальні здібності, життєвий досвід, вихованість, національність, віросповідання, життєві та моральні принципи, сексуальна орієнтація та інше), об'єднані спільним критерієм (етнічна та релігійна приналежність; стан здоров'я, психофізіологічні особливості; соціальний статус; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки), знаходячись у взаємозалежності один від одного та потребують додаткової підтримки в освітньому процесі [6, с. 98-99].

Визначення самореалізації особистості має на увазі якісну характеристику взаємозв'язаних індивідуальних особистісних властивостей із способами діяльності, які зумовили б успіх у сучасному світі. Якісна характеристика висвітлює той початковий стан можливостей, здібностей та потреб особистості у самореалізації, яка визначає мету діяльності педагога з наповнення навчання соціально ціннісним змістом і новими способами взаємодії. Усвідомлення самої людини як унікальної і неповторної індивідуальності, готової взяти на себе відповідальність за те, що вона є рушійною силою розвитку суспільства, набуває особливого значення і робить її причетною до соціального розвитку, який вирізняється своєю різноманітністю, а отже гетерогенністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, визначення та дослідження феномену гетерогенності в освітній площині сприяє результативній підготовці майбутніх педагогів в контексті Нової української школи, що включає діагностику та облік індивідуальних особливостей учнів за критеріями гетерогенності, по-друге, із створенням умов для розвитку цих особливостей і, по-третє, з адаптацією усіх, незалежно від їх можливостей, в соціумі на рівних умовах.

Подальшу роботу ми вбачаємо у визначенні гетерогенної компетентності вчителя початкової школи в умовах інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернс Р. С. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. А. И. Филатов, Ю. А. Харьков. Москва : Академия, 2004. 422 с.
2. Гетерогенність. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення : 4.03 2020).
3. Керимов Т. Х. Социальная гетерология. Екатеринбург : Изд-во Урал, 2012. 115 с.
4. Менеджмент многообразия в гетерогенных организациях : учебное пособие / М. Н. Певзнер, П. А. Петряков, В. В. Стадник, У. Альгермиссен. Хмельницкий : ФОП А. С. Гонга, 2016. 354 с.
5. Педагогика многообразия : учебное пособие. Херсон : ОЛДИ-ПЛУС, 2016. 420 с.
6. Тутова Т. Б. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2020. 315 с.
7. Matviienko O., Tutova T. Criteria, Indicators and Levels Future Primary School Teacher's Readiness to Collaboration with Heterogeneous Groups of Students. *Scientific journal «Intellectual Archive»*. Ontario, Canada/Volume 8, Number 2, April/June 2019, PP. 190-201.
8. Thomas R. R. Jr. Beyond Race and Gender. Unleashing the Power of Your Total Work Force by Managing Diversity, New York. 1991.

REFERENCES:

1. Berns, P. C. (2004). Razvitie Ya-kontseptsii i vospitanie [Self-concept development and upbringing]. Moscow : Academy [in Russian].
2. Heterohennist. Vikipediia : vilna entsyklopediia. [Heterogeneity. Wikipedia : free encyclopedia]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D%96%D1%81%D1%82%D1%8C> [in Ukrainian].
3. Kerimov, T. H. (2012). Sotsialnaya geterologiya [Social heterology] Ekaterinburg : Izdatelskiy «Ural» [in Ukrainian].
4. Menedzhment mnogoobraziya v geterogennyih organizatsiyah [Diversity management in heterogeneous organizations]. (2016). Pevzner, M. N., Petryakov, P. A., Stadnik, V. V., Algermissen, U. Hmelnitskiy : FOP A. S. Gonta [in Russian].
5. Pedagogika mnogoobraziya [Pedagogy of diversity]. (2019). Kherson : OLDI-PLJUS [in Russian].
6. Tutova, T. B. (2020). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do pedahohichnoi vzaiemodii z heterohennymy hrupamy uchniv [Future Primary School Teachers Training for Pedagogical Interaction with Heterogeneous Groups of Students]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Matviienko O., Tutova T. (2019). Criteria, Indicators and Levels Future Primary School Teacher's Readiness to Collaboration with Heterogeneous Groups of Students. *Scientific journal «Intellectual Archive»*. Ontario, Canada/Volume 8, Number 2, April/June, 190-201 [in English].
8. Thomas, R. R. (1991). Jr. Beyond Race and Gender. Unleashing the Power of Your Total Work Force by Managing Diversity, New York [in English].